

Лук'яненко О. В.,

кандидат історичних наук, старший викладач кафедри культурології, Полтавський національний педагогічний університет ім. В. Г. Короленка (Україна, Полтава), lukyanenko.ov@gmail.com

«ІЩО ЦЕ НЕ ПЕДАГОГ, НЕ ДАЙ БОГ...»: ПРАКТИКА У ПЕДАГОГІЧНИХ ВИШАХ УРСР ДОБИ «ВІДЛИГИ» (Ч.1)

Ілюструються зміни у процесі організації та проходження педагогічної практики студентів педінститутів УРСР періоду деєталінізації (1953–1964 рр.). Застосування методу контент-аналізу педагогічної преси дозволило описати проблему ставлення до неї викладачів вишів та учителів шкіл; виявити її реальне та бажане змістове наповнення, порівняти можливості освітня в організації педагогічної та політехнічної виробничої практики молоді.

Ключові слова: повсякдення, педагогічна практика, політехнічна практика, вища педагогічна школа, деєталінізація.

З університетської лави ми знаємо класичне філософське твердження про те, що практика – це критерій істини. Педагогічна ж практика упевнено може вважатися критерієм істинності вибору педагогічної професії молодою людиною. Після перших уроків біля дошки з «живими», а не віртуальними дітьми багато хто проводить переоцінку своїх мрій та устремлінь. Пригадується, як окремі мої одногрупники, вкисивши з цього «дерева пізнання добра та зла» нелегкого учительського хліба, упевнено покрокували писати заяви на переведення зі стаціонару на заочне відділення, а згодом і взагалі зникли з педагогічного обрїю. Щось доволі схоже було й упродовж формування радянської педагогічної школи пост-сталінської доби. У Київському ДПІ у 1963 р. пролунала цікава думка про те, що українські освітяни мали відроджувати традиції прогресивних педагогів минулого. Молоді педагоги повинні були починати своє знайомство зі школою не з розмірковування над її проблемами, а стаючи на місце учителя та даючи зразковий урок [9]. Ми спробували витворити загальний образ першого професійного досвіду, що його мали студенти педагогічних вишів УРСР к 1953–1964 роках. Для цього скористалися публікаціями студентів, викладачів вузів та учителів загальноосвітніх навчальних закладів, які стосувалися їхнього перебування у школах країни на педагогічних та виробничих практиках. Тим паче, що доба деєталінізації ознаменувалася черговою хвилею змін в організації цього процесу, що викликало дискусії в освітянських колах.

Про педагогічну практику освітяни «відлиги» згадали у другій половині 1950–х. У цей період молодь, окрім сільськогосподарської, проходила педагогічну практику у школах, політехнічну на промислових підприємствах та установах, та літню педагогічну піонерських таборах. Останній вид часто реалізувався найменше. Наприклад,

у Житомирському ДПІ у 1955 р. лише 15% студентів другого курсу змогли влаштуватися на роботу в літні табори через перенасиченість ринку праці освітянами. До речі, ця ситуація особливо не змінилася й нині. У багатьох оздоровчих таборах проходить «відсів» практикантів. На роботу залишаються лише потрібний відсоток, який заклад може забезпечити не лише роботою, але й заробітною платою відповідно до штатного розпису. У середині століття ситуація, певне, була такою ж самою. Тому викладачі Житомирського вишу рекомендували Міносвіти дозволити їм залучати тих студентів, що не прилаштувалися у піонерські табору, на колгоспну роботу. Тим паче, що на 1956 р. освітяни розраховували на літнє працевлаштування лише 10% своїх вихованців [1].

На третьому курсі молодь також ставала до проходження політехнічної практики. Вона виводила молоде покоління з класів на фабрики та заводи. Мода на виховання здібного до всього спеціаліста найширшого профіля діяла. Наприклад, у 1958 р. у Ніжині 53 студенти–фізики III–IV курсів практично закріплювали знання з технології матеріалів на міському механічному заводі. Молодь працювала у ливарному, ковальському та токарно–верстатному цехах, набувала досвіду в слюсарно–монтажних бригадах. Студенти паралельно з виробництвом готувалися й до теоретичних заліків. Так, на підприємстві вони підбирали зразки матеріалів для власних курсових робіт та виготовляли наочності для захисту – перевірені практичним досвідом плакати, схеми або ж розміщували деталі на фанерних щитах [17].

Політехнічна практика не була споглядальною навпроти, вона дозволяла не лише набути досвіду, але й ставала джерелом додаткових трудових ресурсів для установ. Наприклад, вихованці Київського ДПІ на III курсі знайомилися з роботою на металообробному та авторемонтному заводах. Студенти–фізики працювали по 8 годин на день. У такому режимі вони присвячували 9 днів слюсарній справі, 6 днів роботі за верстатами, 2 дні вправлінням у цеху по обробці металу тисненням, та по 2 дні у ливарному, зварювальному та деревообробному цехах. Таким чином, один студент за 23 дні активної практики відробляв підприємству 184 людино–години. Не дивно, що в кінці практики окремі студенти виходили з професійними посвідченнями. Так, у 1958 р. 33 молодим освітянам присвоїли 3–4 розряди, а студент Жабінський навіть отримав 5 розряд токаря. Мусимо зробити ремарку, що педагогічні виші у більшості своїй були жіночими навчальними закладами у силу традиції та специфіку професії. Це інколи породжувало труднощі в організації виробничої політехнічної практики молоді. Скажімо, у квітні 1958 р. на 3 авторемонтних заводах Києва проходив практику IV курс згадуваного вище КДПІ. Спочатку дирекція заводів навіть вагалася, чи можна їм допускати до процесу студентів–дівчат. Проте, справа виявилася навіть цікавішою. В кінці роботи керівництво навіть оголошувало подяки дівчатам виконання планів, високий рівень освіти та паралельну культурну роботу на виробництві [18]. Прикметно, що саме практика студентів стала тлумачитись як реальне виконання настанов про зв'язок освіти з життям. Щоб продемонструвати плюси педагогічної практики, викладачі Черкаського ДПІ навіть пропонували розширити раду інституту, яка раніше складалася лише зі штатних викладачів. До неї, за пропозицією черкашан, мали б увійти спочатку

директор базової школи, а потім навіть пропонувалося розширити раду представниками колективів підприємств та колгоспів, директорами та завучами інших шкіл, де проходили практику їхні студенти [21].

Та не завжди політехнізм практики поєднувався з роботою за верстатом. Інколи за браком виробничої бази виші обмежувалися просвітницькою діяльністю. Так, Луганський ДПШ виходив до неможливості влаштувати дівчат на окремі посади шляхом відправки їх посланцями в села. У 1962 р. окремі з них під керівництвом Л. Карпової провели в сільській місцевості Новосвітлівського району Луганщини 3 місяці. Дівчина за цей час прочитала 150 лекцій на теми «Чим багаті надра району?», «Польоти в космос», «Семирічка в дії», «Наука не знає чудес» тощо. Їхнє втручання у питання виробництва тоді полягало здебільшого у з'ясуванні того, що деякі підприємства Луганщини нехтували обов'язками шефів. У той час як їхні київські колеги за роботу отримували категорії, видаючи готовий продукт, луганські практиканти на виході давали... доповідні про порушення у міськкомі партії [19].

Проте, найзначущішою була саме практика біля класної дошки. У 1957 р. держава почала чергове коло реформ в освіті. Однією з них була й система проходження практики. Педагогам УРСР запропонували стати до обговорення нововведень. Науковці не забарилися з побажаннями. Одним із них був час її проходження. Викладачі з Ужгороді були переконані, що найзмістовнішу педагогічну практику слід було перенести з п'ятого на третій курс. Мотивація була простою: на п'ятому курсі молодь готувалася до захисту диплому та складання державних іспитів, тому, заклопотана, мало думала про якість своєї роботи у школі [2].

Проте, у 1957 р. студенти не так вже і багато часу проводили зі школярами. Наприклад, викладачі Ізмайльського педагогічного зауважували, що студенти за 10–12 уроків не набували ґрунтовного практичного знання [3]. Тому освітяни Дрогобича рекомендували відправляти молодь на довготривалу практику в школи області терміном аж на цілий академічний рік. Вони пропонували, аби студенти–заочники відповідного курсу на час відсутності їхніх колег зі стаціонару повноцінно навчалися у стінах інститутів [7].

Окремі положення були сприйняті центром. На річну практику стали їздити четвертокурсники. Уже у 1963 р. це породило нові зауваження. Так, директор Бабинської восьмирічної школи Кіцманівського району Чернівецької області І. Кирилюк стикнувся з роботою студентів IV курсу Кам'янець–Подільського педінституту. З огляду на свій досвід він зауважив, що на річну практику все ж слід було посилати студентів 5. Раніше викладачі вишів мотивували небажання відправляти студентів випускного курсу на практику їхньою заклопотаністю перед державними іспитами. Тут ситуація виявилася кардинально протилежною. Студент–випускники були практично підготовленишими. На відміну від своїх молодших колег, вони вже опанували всі методики та основні предмети [10].

У той самий час освітяни вищої школи займали кардинально протилежні позиції від учителів середньої ланки освіти. Лектори Кам'янець–Подільського педінституту навпаки не рекомендує переносити практику на 5 курс. Вони вважали, що практика на 4 курсі допомагала

побачити прогалини у знаннях молоді. Якби вона була пересунута на випускний рік, то молодь не опанувала б того, що не зрозуміли на практиці. Вони, як свого часу їхні колеги з Ужгорода за сім років до того, взагалі пропонували розвантажити 9 семестр для підготовки до заліків та іспитів [11]. На схожих позиціях стояли й їхні колеги з Ровенського педінституту. Прикладом їхньої упевненості був студент–практикант С. Строзюк. У 1963 р. він сам переконався, що у школу мали відправляти на 4 курсі, а не на 5. Його колега з фізмату під час учительювання постійно записував у конспект усе цікаве та незрозуміле, з чим стикався під час роботи. Потім він мав змогу перевірити свої педагогічні здогадки на практичних заняттях у вищій наступного академічного року [13]. Не даремно їхні колеги з Дрогобича перші самостійні уроки практикантів 4 курсу називали саме тим елементом, якого не вистачало, щоб бути справнім педагогом ще до отримання диплому [14].

Вихід у різноспрямованих вимогах школи та вишу шукали завдяки компромісам. Одним із них стала пропозиція скоротити перебування студента–практиканта у школі з року до шести місяців. Однак, викладачі були не згодні з цим планом. Наприклад, у Вінницькому ДПШ вважали, що власний досвід студентів, набутий у школі, не можна було замінити нічим. Тому саме річний термін видавався найоптимальнішим для перетворення набутих навичок у сталі форми освітнянської поведінки [12]. А їхні рівненські колеги зауважували, що піврічна робота студента негативно вплине на знання учнів через часту зміну учителя у класі [13].

Окрім строків та термінів, викладачі вузів мали й своє бачення місця проведення та змістового наповнення практики. Задля з'ясування найдоцільніших умов у вересні 1959 р. у Житомирському ДПШ провели збори практикантів з директорами, завучами та класними керівниками шкіл області. На думку житомирських педагогів, кращою формою організації було проходження практики студентом в тому самому класі, в одній школі, з одним колективом кілька років поспіль. За одним класом пропонувалося закріпити по одному студенту. Робота студентських бригад на одному класі вважалася такою, що вела до знеособлення та робота без індивідуальності. Освітяни вважали, що на I курсі студенти повинні були бути присутніми у класах як загонові вожаті та помічники класного керівника, хоча й не вивчали психолого–педагогічних дисциплін. Молодші курси мали б бути у школі два рази на тиждень по вівторках та четвергах [4]. Схожі рекомендації лунали й від інших освітян. Так, Л. Гоменко зауважувала, що 1–2 студенти ще з I курсу мали бути прикріпленими до певного до класу школи–інтернату у якості помічників вихователів, піонервожатих жовтенят та піонерів у перших класах, чи керівників гуртках «Умілі руки», хореографії чи гуртового співу [5].

Якщо ж говорити про дебати стосовно географії практики у широкому розумінні, то її вектор був однозначно спрямованим у село. У Запорізькому ДПШ це називали не інакше як практикою «в умовах майбутньої професії», де молодь могла знайти «свій «природний ґрунт», бо периферійні школи, на думку освітян, були тим місцем, де гартувалася воля практиканта [6].

Третя складова просторової орієнтації практики полягала у площині антропологічної складової. Педагогічний досвід, на глибоке переконання освітян, мав формуватися виключно у середовищі педагогічно

обдарованих учителів. В реальному житті все було інакше. Проблему на загал підняв Київський ДПП. На кінець «відлиги» склалася така ситуація, що випускники консерваторій не хотіли йти читати музику та співи до школи. Вони вважали заняття «не їхнім інтелектуальним рівнем». Тому Київський виш, як й інші педагогічні інститути УРСР, у 1964 р. уже упродовж декількох років на своєму філологічному факультеті готував шкільних учителів музики та співів. Виш зіткнувся з труднощі в організації практики. У школах не було кваліфікованих учителів, які б могли поділитися досвідом роботи. Тому їхні вихованці часто поверталися з практики зневіреними та розчарованими. Поширеними були факти, коли гарних студентів відправили на «навчання» до посередніх учителів. А посередніх студентів навпаки – до досвідчених майстрів. Це, на думку, ініціаторів таких експериментів мало б стимулювати гірших до зміни та роботи над собою. Проте, вийшло все гірше, аніж розраховували. Наприклад, студентка–відмінниця Барімчук після такого випробування в Димитрівській середній школі на Київщині не збагатилася сама, та й не допомогла нічим школі. Навпаки, після повернення навіть отримала питання любові до своєї професії [15].

З іншого боку, людський вимір організації практики змусив освітян закликати до того, аби молодь до школи готували люди, які мали б бодай найменший досвід учительської роботи. Наприклад, кафедра педагогіки Дніпропетровського університету у свій час втратила статус між представниками педагогіки області та міста саме через те, що її викладачі й дня не працювали у школі і не мали нахилів у викладацькій роботі [16].

Четверта складова змін мала б торкнутися фіксації здобутків практикантів та оцінки їхніх досягнень. У Житомирському ДПП у 1959 р. пропонували поширити проведення загальноінститутських та загальнофакультетських зборів з підбиття підсумків практик. Мала б змінитися й їхня форма. Наявна у більшості вишів полягала у звітних виступах завідувачів кафедр та учителів та давала нульовий ефект. З 1959 р. у Житомирі стали проводити такі звіти на педрадах шкіл, що мало стимулювати молодь до покращення своєї роботи, а викладачі вишів до кращої підготовки педагогічної зміни. Інша проблема, яку житомиряни називали «Ахілесовою п'ятою» педагогічної практики, була її оцінка. У кінці 1960–х років у навчальному плані студента в очі кидалася відсутність заліку з практики. Педагога Житомирського ДПП двічі зверталися до Міносвіти вирішити це питання, але клопотання залишалися без відповіді. Тому наказ директора увів диференційоване оцінювання практики по вишу [4].

Чергова складова оцінювання успіхів молоді полягала у зміні формату ведення документації. Освітня прагнули, аби молодь в обов'язковому порядку вела педагогічний щоденник практиканта, відсутні на той час. Цей документ мав носити форму педагогічних роздумів майбутнього вчителя [4]. Обговорення студентами проведеного уроку педагоги вважали недосконалим. Після нього молодь розходилася і забувала отриманий досвід. Натомість щоденник мав зафіксувати їх для подальших педагогічних пошуків та самовдосконалення. У 1960–х вони–таки добилися свого. Проте, наявність щоденника ще не завжди означала, що молодь розуміла його значення. Наприклад, викладачі Ніжинського ДПП аналізували педагогічні

записи своїх студентів. Це дало змогу оцінити не лише якість проведених уроків, але й зазирнути у ціннісний світ молоді та побачити рівень їхньої професійної сформованості. У щоденнику практикантів освітяни знаходили щиру сповідь перед собою, як вони казали, перед совістю педагога.

Пропоную поглянути на окремі витяги з педагогічним коментарем ніжинських освітян. Як зразковий наводився запис студента Івана Васильовича: «Ці дні у мене болить душа – писав. – Я обіцяв Володі попрацювати з ним з арифметикою, і сам же не прийшов до школи. Мені терміново викликали додому. А Володя ж чекав! Швидше б побачити його і пояснити все». Ідеальний щоденник мав містити сумніви, захоплення та радощі, а головне – педагогічний оптимізм і усвідомлення свого обов'язку. Такими були записи Ольги Євгенівни, «скоромної, непомітної студентки»: «Практика вже закінчилася. Треба ще здати курсову роботи на захист, скласти заліки, до екзамену готуватися. А хотілося би продовжити практику. Цікаво працювати у школі, тільки дуже багато знати і уміти треба». На протипагу йому цитували наступне: «Призначив на сьогодні заняття з відстаючими, а вони не прийшли. Ну й що ж! Напрошуватись зі своїм добром не буду». Тут педагоги вбачали егоїзм, педагогічну байдужість та не усвідомлення свого обов'язку. Тому запитували читачів: «це страшно для вчителя, де ж радість віддачі своїх сил у цього студента?» [8].

З іншого боку, доцент кафедри української мови Кіровоградського ДПП М. Чегот мав інше бачення записів студентів. У 1964 р., попри усі «благі наміри», вони, за висловом освітянина, так і не змогли вийти за межі справжнього ремісництва. Він зауважував, що мало того, що студенти–практиканти III курсів йшли на практику, лише починаючи вивчати методику літератури, так ще у них вимагали «зайвої писанини» Це, на думку педагога, лише розвивало формалізм. Більшість записів у щоденниках, окрім книг протоколів зборів обговорення уроків, були записи були такого плану: «відвідала урок української мови, проведений М.». Це аж ніяк не передавало духу дискусії, що міг панувати в академічній групі. Та й студенти писали їх сьак–так, бо розуміли, що мало хто з викладачів їх читав [20].

Тож, у добу «відлиги» освітяни найбільше переймалися декількома питанням організації практики: часу та простору проведення, а також форми фіксуванням здобутків та методів оцінювання. Проте, більшість перелічених у цьому дослідженні заходів залишилися лише пропозиціями. Наступна розвідка має показати реальні здобутки а проблеми, що їх мали педагоги, формуючи свою підростаючу зміну.

Список використаних джерел

1. Ковмір Ю., Близнюк С. Ближче до життя // Радянська освіта. – 10 грудня 1955. – №50. – С.4.
2. Артеменко М. Перші кроки // Радянська освіта. – 16 лютого 1957. – №7. – С.3.
3. Гольдін Ф. Ближче до практики // Радянська освіта. – 23 березня 1957. – №12. – С.3.
4. Близнюк С. Студент прийшов у школу // Радянська освіта. – 25 червня 1960. – №51. – С.2.
5. Гоменко Л. На практиці у школі–інтернаті // Радянська освіта. – 30 липня 1960. – №61. – С.2.
6. Бисикало С. Хвилювання першого уроку // Радянська освіта. – 18 січня 1961. – №5. – С.2.

7. Дмитровський С. Краше вчити вчителів // Радянська освіта. – 23 серпня 1961. – №67. – С.3.
8. Пінчук Т. Щоденник Ольги Євгенівни // Радянська освіта. – 27 червня 1962. – №50. – С.2.
9. Литвинов С. Кафедра педагогіки і вчитель // Радянська освіта. – 12 січня 1963. – №3. – С.1.
10. Кирилюк І. Покликання, перевірене життям // Радянська освіта. – 16 лютого 1963. – №13. – С.2.
11. Лльїн Г. Цікаво, корисно // Радянська освіта. – 16 лютого 1963. – №13. – С.2.
12. Власенко О. Власний «методичний арсенал» // Радянська освіта. – 27 лютого 1963. – №16. – С.2.
13. Строзюк С. Доцільно і бажано // Радянська освіта. – 6 березня 1963. – №18. – С.2.
14. Комарницький О. Перші уроки – в кращих школах // Радянська освіта. – 20 березня 1963. – №21. – С.2.
15. Петровський О. Важіль естетичного виховання // Радянська освіта. – 30 вересня 1964. – №78. – С.2.
16. Пуха І., Котляр А. Зміни будуть // Радянська освіта. – 5 грудня 1964. – №97. – С.2.
17. Руденко В. Нове в житті педвузів // Радянська освіта. – 12 квітня 1958. – №15. – С.3.
18. Кордубан Г., Жирноклеєв В., Резнік Г., Чумак М. Студенти педвузу на виробничій практиці // Радянська освіта. – 5 грудня 1958. – №49. – С.4.
19. Карпова Л. Посланці вузу в селі // Радянська освіта. – 3 березня 1962. – №18. – С.2.
20. Чергог М. Гордість бути наставником // Радянська освіта. – 19 серпня 1964. – №66. – С.2.
21. Тевлін Я. Органи колективного керівництва // Радянська освіта. – 16 лютого 1957. – №7. – С.3.

References

1. Kovmir Yu., Blyznyuk S. Blyzhche do zhyttya // Radians'ka osvita. – 10 hrudnya 1955. – №50. – S.4.
2. Artemenko M. Pershi kroky // Radians'ka osvita. – 16 lyutoho 1957. – №7. – S.3.
3. Hol'din F. Blyzhche do praktyky // Radians'ka osvita. – 23 bereznya 1957. – №12. – S.3.
4. Blyznyuk S. Student pryshov u shkolu // Radians'ka osvita. – 25 chervnya 1960. – №51. – S.2.
5. Homenko L. Na praktytsi u shkoli–internati // Radians'ka osvita. – 30 lypnya 1960. – №61. – S.2.
6. Bysykalo S. Khvylyuvannya pershoho uroku // Radians'ka osvita. – 18 sichnya 1961. – №5. – S.2.
7. Dmytrovs'kyy Ye. Krashche vchyty vchyteliv // Radians'ka osvita. – 23 serpnya 1961. – №67. – S.3.
8. Pinchuk T. Shchodennyk Ol'hy Yevhenivny // Radians'ka osvita. – 27 chervnya 1962. – №50. – S.2.
9. Lytvynov S. Kafedra pedahohiky i vchytel' // Radians'ka osvita. – 12 sichnya 1963. – №3. – S.1.
10. Kyrylyuk I. Poklykannya, perevirene zhyttyam // Radians'ka osvita. – 16 lyutoho 1963. – №13. – S.2.
11. Il'yin H. Tsikavo, korysno // Radians'ka osvita. – 16 lyutoho 1963. – №13. – S.2.
12. Vlasenko O. Vlasnyy «metodychnyy arsenal» // Radians'ka osvita. – 27 lyutoho 1963. – №16. – S.2.
13. Stroznyuk S. Dotsil'no i bazhano // Radians'ka osvita. – 6 bereznya 1963. – №18. – S.2.
14. Komarnyts'kyy O. Pershi uroky – v krashchykh shkolakh // Radians'ka osvita. – 20 bereznya 1963. – №21. – S.2.
15. Petrovs'kyy O. Vazhil' estetychnoho vykhovannya // Radians'ka osvita. – 30 veresnya 1964. – №78. – S.2.
16. Pukha I., Kotlyar A. Zminy budut' // Radians'ka osvita. – 5 hrudnya 1964. – №97. – S.2.
17. Rudenko V. Nove v zhytti pedvuziv // Radians'ka osvita. – 12 kvitnya 1958. – №15. – S.3.
18. Korduban H., Zhynoklyeyev V., Reznik H., Chumak M. Studenty pedvuzu na vyrobnychiy praktytsi // Radians'ka osvita. – 5 hrudnya 1958. – №49. – S.4.
19. Karpova L. Poslantsi vuzu v seli // Radians'ka osvita. – 3 bereznya 1962. – №18. – S.2.
20. Chehot M. Hordist' buty nastavnykom // Radians'ka osvita. – 19 serpnya 1964. – №66. – S.2.
21. Tevlin Ya. Orhani kolektyvnoho kerivnytstva // Radians'ka osvita. – 16 lyutoho 1957. – №7. – S.3.

Lukyanenko O. V., Ph.D. in History, Senior lecturer of cultural sub-department in V. G. Korolenko Poltava National Pedagogical University (Ukraine, Poltava), lukyanenko.ov@gmail.com

«And it is not the teacher, god forbid...»: practice in higher educational institutions of UkrSSR during the period of the «thaw» (P.1)

The article illustrates the changes in the organization of the pedagogical practice of students in the institutes of the UkrSSR during the period of de-Stalinization (1953–1964). Application of content analysis of the press allowed to describe the attitude of university lecturers and school teachers to the problem; to discover its real and desirable content, to compare capabilities of teachers in the organization of educational and polytechnic manufacturing practices of youth.

Keywords: everyday life, pedagogical practice, polytechnic practice, higher school, de-Stalinization.

Лукьяненко А. В., кандидат исторических наук, старший преподаватель кафедры культурологии, Полтавский национальный педагогический университет им. В. Г. Короленко (Украина, Полтава), lukyanenko.ov@gmail.com

«И что это не педагог, не дай бог...»: практика в педагогических вузах УССР времен «оттепели» (Ч.1)

Иллюстрируются изменения в процессе организации и прохождения педагогической практики студентов пединститутов УССР периода десталинизации (1953–1964 гг.). Применение метода контент-анализа педагогической прессы позволило описать проблему отношения к ней преподавателей вузов и учителей школ; выявить ее реальное и желаемое содержательное наполнение, сравнить возможности педагогов в организации педагогической и политической производственной практики молодежи.

Ключевые слова: повседневность, педагогическая практика, политехническая практика, высшая педагогическая школа, десталинизация.

«І ЩО ЦЕ НЕ ПЕДАГОГ, НЕ ДАЙ БОГ...»: ПРАКТИКА У ПЕДАГОГІЧНИХ ВИЩАХ УКРАЇНСЬКОЇ РСР ДОБИ «ВІДЛИГИ» (Ч. 2)

Ілюструються зміни у процесі організації та проходження педагогічної практики студентів педінститутів УРСР періоду десталінізації (1953–1964 рр.). Застосування методу контент-аналізу педагогічної преси дозволило описати проблему ставлення до неї викладачів вишів та учителів шкіл; виявити її реальне та бажане змістове наповнення, порівняти можливості освіти в організації педагогічної та політехнічної виробничої практики молоді.

Ключові слова: повсякдення, педагогічна практика, політехнічна практика, вища педагогічна школа, десталінізація.

Продовжуючи дослідження набуття студентами-педагогами УРСР доби «відлиги» практичних навичок, з'ясуємо, яку реакцію породжував прихід практикантів у школи як у їхніх наставників з вишів, так і в менторів зі школи. Аналізуючи періодику, в очі кидається факт, що перша згадка про практику студентів пост-сталінської України у 1954 р. була негативною. Кореспондент «Радянської освіти» П. Єромицький обурювався штучністю та безглуздістю практичної підготовки учителя біології. Журналіст потрапив до Слов'янського педінституту, у якому молодь ходила у споглядальні походи у ліс. Натомість гостеві зі столиці хотілося не просто бачити вивчення поведження птахів та тварин, а відчувти втручання молоді в природу з метою її перетворення [1]. Звичайно, з позиції викладача можна знайти безліч пояснень на захист споглядальності практики. Проте, суспільство «відлиги» тим і відрізнялося від своїх попередників: воно прагнуло до зміни та руху, що згодом вивело його на орбіту планети на борту «Союзу-1».

Та це був лише поодинокий камінь у город студентів-практикантів. Упродовж 1950-х преса намагалася витворити позитивний імідж молодого учителя-початківця. Уже за два роки, у вересні 1956 р., з'явилася замітка про педагогічну практику студентів Харківського ДПІ, які з 21 серпня по 5 листопада мали пройти професійне хрещення. Преса подарувала країні образ вправного студента педагогічного вишу, який радо йде у село, спроможний замінити учителя-предметника та класного керівника. Він упевнено може вичитати від 25 до 40 уроків упродовж місяця чи двох перебування у школі. Молодий освітянин вдається до використання шкільних радіовузлів, сільськогосподарських машин, моторів та обладнання на уроках фізики та математики, а на заняттях з біології упевнено почуває себе на земельних ділянках сусідніх колгоспів [2].

Ба більше, студент у школі мав бути чимось значущим від рядового учителя. На прикладі молоді з Київського ДПІ у 1957 р. освітянському загалові демонстрували, що студент має оживлювати не лише навчальну, але й дозвілєву сторону життя школи. За еталон бралися студентські клуби, на зразок яких молодь повинна була організовувати у школі численні гуртки: від усюдисущого «Умілі руки» до «високоідейного» політичного гуртка [3]. Такий образ «студента-на-всі-руки-майстра» утримувався упродовж усієї «відлиги». У травні 1963 р. учителі Ново-Волинської школи

інтернату відверто зауважували, що в учителів сучасності мали бути золоті руки, а не лише володіння предметними знаннями, психологією дитини та мистецтвом виховання нової людини. В лабораторіях напівпровідників вони повинні були самі виготовляти термостати, спектрографи та електродні потенціометри, моделі літаків, техніки та машин. Іншою стороною медалі було те, що ідеальний студент–практикант не мав розривати зв'язку зі школою навіть по закінченню щорічної практики. Так, якраз було описано перебування молодих освітан у школі №9 м. Чернігова. Вихованка обласного педінституту Ганна Дорош стала чимось більшим, ніж другою вчителькою для свого класу, бо тримала зв'язок з ними упродовж року: організувала ігри, екскурсії та художню самодіяльність [4].

На початку 1960–х до позитивних сторін перебування студента у школі долучили й використання надсучасних тоді приладів. У березні 1963 р. був описаний поступ викладачів Київського ДПП, де діяла лабораторія експериментальної дидактики. Кореспондент споглядав роботу студентки Галини Віскушенко у школі №30. Дівчина розповідала класові проте те, що «лише при соціалізмі жінка знайшла щастя». Проте, пропагандистську тему «в живу» слухали лише школярі. Викладачі педінституту, учителі, однокурсники та працівники НДІ педагогіки УРСР спостерігали за уроком лише у записі по телевізору [5].

Загальна лібералізація життя давалася в знаки. Тому у періодичній пресі почали друкувати не лише занадто солодкі статті ледь не про студентів з надможливостями та беззастережну якість проведеного часу в школах. У другій половині 1950–х почалася, а на початку 1960–х стала закономірною критика педагогічної практики. Викладачі чи не вперше вголос заговорили про гіркі реалії. Виявилося, що замість того, аби привити молодій людині любов до професії та давати спеціалізовані навички, її використовували як «розхідний педагогічний матеріал». Там, де бракувало шкільних учителів, дирекція заміщувала їх невідповідною, проте активною молоддю. Активно впливати на ситуацію інститутам не видавалося можливим. Каменем спотикання виявилася хвалена раніше практика у селах у найвіддаленіших районах.

Одними із перших про це у 1962 р. заговорили освітяни Ніжинського педінституту. Їхні вихованці раніше проходили практику у міських чи сільських школах недалеко від міста та були під неослабною увагою працівників предметних кафедр і кафедри педагогіки. У 1950–х роках це було розцінене як занадто недемократичне явище, бо без дозволу і згоди викладачів студент часто не міг і кроку ступити. Тому практика на п'ятому курсі, що відправляла молодь подалі – у села – тлумачилася як така, що давала необмежені можливості знайомства з організацією навчально–виховного процесу та виявляла творчу ініціативу молоді. Згодо від освітянської радості не залишилося й сліду. Як виявилось, у 1962 р. студенти ніжинського ДПП працювали у 7 малокомплектних школах і в восьмирічках Новгород–Сіверського та Семенівського районів Чернігівської області. За відсутності штатних учителів молодь була завантажена не лише фаховими предметами. Так, фізики читали математику, астрономію, креслення та фізичне виховання у 30 годин на тиждень. Плюс до того й обов'язкове класне керівництво. Педагогів навіть не радував той факт, що у молодих людей була зарплата

як і у більшості вчителів, а іноді навіть і більше [6]. Прикметно, що й два роки по тому, у 1964 р. нічого не змінилося. Студентка фізмату того ж вишу Л. Козуб з 27 годинами навчального навантаження, була зобов'язана читати щотижневий клубні лекції для колгоспників та вести фотогурток у школі [12].

Якщо у 1962 р. про це лише натякали, то уже 1963 р. полтавський освітянин Є. Рижило відкрито заявив, що в країні посилюють студентів на річну практику туди, де не вистачає вчителів. Та й таким «учителюванням» ніхто не міг керувати через віддаленість шкіл [7]. Наприклад, ніжинська молодь у 1964 р. була розкидана по 7 областях: 5 студентів по селах у Харківській, 4 в Сумській, 6 у Житомирській, 6 у Запорізькій і так далі [12]. Схожа картина була й у Київському ДПП, де та методисти не їхали на допомогу вихованцям до сіл Криму та Одещини [8]. Як зазначали у Ніжинському педагогічному інституті, ця проблема виникала не на рівному місці. Студенти, виїжджаючи на річну практику, не знали напевне, який предмет вони мали читати. А тому й не були готові брати із собою літературу з потрібного їм шкільного предмету. Це траплялося тому, що райвідділи освіти на свій розсуд могли змінити завчасно погоджене місце проходження практики [12].

Київські освітяни констатували, що директори шкіл–баз абсолютно не зважали на вказівки Міносвіти, які категорично забороняли влаштовувати молодь не за спеціальністю та давати більше 18–20 годин навантаження [8]. Таке перевантаження було проявом того явища, що ніжинці назвали «вінегретом» предметів. Їхня студентка–філолог М. Компанієць у 5–8 класах читала українську мову, літературу та співи, у 8 класи викладала геометрію, а у 7–8 класах креслення [12]. Київські студенти–українці читали радянську літературу (хоча ще не слухали цього курсу в інституті) викладали німецьку та англійську мови, історію, малювання та фізичне виховання [8]. У Кременецькому педінституті студент 5 курсу природничого факультету В. викладав у 1963 р. біологію, історію, географію та іноземну мову! А студент Х. природничого – фізкультуру по 8 годин на тиждень, М. – російську мову та співи. Дирекція шкіл на це лише розводила руками: «У нас для своїх біологів не вистачає годин» [10]. Приклади схожих порушень норм були властиві не лише західним регіонам крани, де влада лише нарощувала свою ідеологічну, інтелектуальну та політичну присутність після «возз'єднання» та війни. Професор Сумського ДПП С. Дорошенко теж зауважував, що його підопічні були перевантажені роботою. Студенти Іван Заводня та Борис Недбайло з фізмату мали 37 та 38 годин на тиждень відповідно. Студент природничого факультету Борис Мірошніченко у Корочинській восьмирічці Олевського району Житомирщини, викладав хімію, ботаніку, історію та німецьку мову. А його однокурсник Іларіон Богаренко в Миколаївській області до цього додав ще фізику та тригонометрію [11]. Часто таке поєднання мотивували змінами у підготовці учителя у вищій школі УРСР. Із 1956 р. студенти стали отримувати близько 15 додаткових спеціальностей. Проте, викладачі Дрогобицького ДПП у 1964 р. були категорично проти того, що студенти III курсу йшли на практику й отримували на читання години з додаткового профіля підготовки. Вони зауважували, наприклад, що молодь сама ще не набула практичних навичок з малювання, щоб починати роботу

з дітьми, бо на попередніх курсах цей предмет у них не викладався [22].

Добре, коли студент мав хоча б декілька годин фахового предмету. Траплялися випадки, коли й того не було. Так, Л. Олешко з філологічного факультету Ніжина у 1964 р. мала всього лише 18 годин тижневого навантаження і то лише співів. По основній спеціальності – мові – не отримала жодної години. Тому часто у методистів з інституту виникало закономірне питання: з якого предмету слід зарахувати практику студенту [12]? Напевне, тому у 1963 р. у Миколаєві вважали, що робота молоді у школі насправді не активізувала студентів, а деморалізувала їх. Педагоги зауважували: «ця практика нерациональна: на рік ви будете відірвані від інституту, розгубите свої знання (з музики) – це друга спеціальність філологів» [21].

Інкили молоді, яка опинилася на одинці з інтелектуально безвихіддю, доводилося самотужки шукати допомогу на стороні. Наприклад, студентка Ніжинського ДПП Р. Шкарупа читала хімію – предмет не за спеціальністю, тому була вимушена їздити в іншу школу в сусіднє село, аби радитися з учителями. Та й навіть тоді, коли студент ставав до класної дошки, знаючи свій предмет, його могла очікувати інша проблема. Студентка Пашкурлай з того ж таки Ніжина у своєму 9 класі хотіла перевірити попередньо здобуті знання в учнів 8 класу з хімії. Виявилося, що діти через брак учителя не знали хімічних знаків, а в кабінеті була відсутня навіть таблиця Менделєєва. Дівчині довелося викладати програму за 7 та 8 класи додатково. Часто у школах бракувало не лише учителів, а й хімічних реактивів. Молоді люди, як М. Фесик, працювали на тому, що змогли прихопити з собою з інституту [9].

Та нарікання були не лише на організацію роботи молоді у школах республіки. У 1955 р. директор Дніпропетровського ДПП іноземних мов З. Голованівський висловив своє обурення безпорадністю вихованців в реальних умовах. Педагогічна практика у літньому таборі показала віддаленість інститутської освіти від потреб життя. Студенти, опинившись сам на сам із дітьми не знали, що робити з колективом у вільний час, бо були повністю неознані з правилами з правилами розважальних ігор, не знали текстів пісень, та умов гри у волейбол, баскетбол чи теніс. Навички часто доводилося отримувати та поглиблювати вже у піонерському таборі [13].

З одного боку, проблема полягала у тому, що інститут не давав потрібного набору навичок. Скажімо, випускниця Уманського ДПП, а в 1957 р. уже молода учителька Київської школи №75, Л. Грабовська зауважувала, що лекції у виші були гарними та заклали потужну теоретичну базу. Проте, їй бракувало навичок керівництва гуртками, було прикро, що не вчили організувати роботу на пришкільних науково-дослідних ділянках [14]. Часто виходило так, що студент розбирався у теорії мови, але не міг розібратися у простому шкільному аналізі речення. Опинившись біля дошки, розгублена юнь починала придумувати всілякі нісенітниці. Часто молоді бракували навичко культури мови [15]. Не дивно, що у 1959 р. світ побачила постановка Міносвіти, в якій констатували факт недовіри шкільного учителя до студента–практиканта. Молодь не допускали до дітей. За підрахунками чиновників, у середньому з 90 студентів лише 4 студентів реально працювали в класах [16]. Це намагалися вирішувати

різними способами. Наприклад, у Вінницькому ДПП у 1961 р. у голові стало питання наближення наукової роботи студентів до життя. Освітяни вважали провалом практикантів те, що юнаки та дівчата не читали газет та художньої літератури. Тому курс наукові підготовки мав включати розширення кругозору. Це мало б стимулювати молодь до обов'язковості наведення не книжних прикладів на уроках, що б зацікавлювало дітей до пізнання, а студентів до саморозвитку [17]. Та поступ у цьому напрямку був доволі повільний. У 1963 р. директор Бабинської восьмирічної школи Кіцманівського району Чернівецької області І. Кирилюк після роботи зі студентами IV курсу Кам'янець–Подільського педінституту був так само обурений незнанням молоддю найелементарніших вимог радянської школи, як і його колеги з інших областей роками до нього. Студенти не вміли складати поурочні плани, до уроків готувалися наспіх, бо для їхнього проведення не вистачало вивченого в інституті матеріалу та треба було опанувати додаткові теми. Ті, хто цього робити не хотів, часто хворобливо сприймали критику [20].

З іншого боку, окремі студенти самі були нездатними працювати з дітьми, які б знання вони не отримували за інститутськими лавами. Як приклад цього, можемо назвати історію студентки У., вихованки Запорізького ДПП. У 1960 р. вона більше 10 днів не відвідувала своє робоче місце у Васильківській середній школі Дніпропетровської області. Ті ж уроки, на які вона з'явилася, дівчина провела слабенько. Навіть вдалася до певного соціального демаршу – кинула учнів самих у полі під час традиційного збирання кукурудзи. Тому окремі викладачі просили навіть відмовити дівчині у видачі диплома [18]. Не дивними тоді були й карикатури на студентів–практикантів. У жовтні 1963 р. учитель–пенсіонер Федір Вовкодер звернувся до редактора «Радянської освіти» з проханням: «не розміщуй на сторінках усіяку ерунду». Під «ерундою» той розумів хвальні оди студентам, що насправді жахливо справлялися з учительською роботою. На протигагу позитивному образу вправного майбутнього освітянина, старий учитель пропонував свою карикатуру–мініатюру на студентку–заочницю Львівського університету С. Петришину. Вона училася на була на річній практиці Турянської школи Буського району на Львівщині. той висміював дівчину, яка свою безпорадність у школі прикривала манірністю поведінки у столиці Галичини, коли їздила на сесію: «І що це не педагог, / Не да бог. / Залишив колгоспний тік / і в древнє місто втік. / Намалювали її з книжкою, / ходить асфальтовою доріжкою...» [22].

Судити студентів марна справа. Інколи виявлялося, що навіть їхні наставники було повністю бездарними у питаннях роботи зі школярами. У 1963 р. негативним прикладом став завідувач кафедри педагогіки Кам'янець–Подільського педінституту І. Г. Оплаканський. Він разом з кореспондентом «Радянської освіти» показово відвідав одну зі шкіл міста. Проте, як зауважив, журналіст, школі було мало корисного від науковця. Він не запропонував заходів по покращенню роботи в навально–виховному процесу бодай тому, що навчання там велося іноземною мовою. Сам Оплаканський читав історією у тій же школі «щоб краще вивчити практику». Для гостей у присутності студентки–практикантки він дав відкриту лекцію «Утворення Російської імперії» в 7 класі. Однак,

лектор погорів перед досвідченими методами та учителями-практиками. На уроці він 25 хвилин вів опитування, а за інші 20 хвилин виклав новий матеріал, і то не весь: Полтавській битві він присвятив лише 2 хвилини. Присутня на уроці студентка-практикантка III курсу Лілія Поплавська скромно назвала свої зауваження, виправила помилки у таблиці кандидата наук і ніяково заспокоїла: «Учні, певно, помилок не помітили». А кореспондент підсумував: «анемічна, безпорадна двадцятихвилинка І. Г. Оплаканського, названа чомусь уроком» [19].

Список використаних джерел

1. Єромицький П. Підготовку студентів-біологів на рівень сучасних завдань // Радянська освіта. – 24 квітня 1954. – №17. – С.4.
2. Лещенко П. Досвід, вартий підтримки // Радянська освіта. – 22 вересня 1956. – №39. – С.3.
3. Єрмак В. Вище рівень ідейного виховання майбутніх учителів! // Радянська освіта. – 12 січня 1957. – №2. – С.3.
4. Марценюк С., Шморгун В. Заряд закоханості // Радянська освіта. – 22 травня 1963. – №40. – С.2.
5. Бурлака Т. Знайомтесь: лабораторія експериментальної дидактики // Радянська освіта. – 9 березня 1963. – №19. – С.2.
6. Руденко В. Педпрактика і формування вчителя // Радянська освіта. – 14 листопада 1962. – №90. – С.2.
7. Рижило С. І знову – педпрактика // Радянська освіта. – 25 вересня 1963. – №76. – С.2.
8. Бугайко Ф. Практика як вона є // Радянська освіта. – 23 січня 1963. – №6. – С.2.
9. Пінчук Т. Змужнілість // Радянська освіта. – 19 січня 1963. – №5. – С.2.
10. Заїка І. Коefіцієнт віддачі // Радянська освіта. – 16 грудня 1964. – №100. – С.2.
11. Дорошенко С. Доброї путі! // Радянська освіта. – 24 серпня 1963. – №67. – С.2.
12. Пінчук Т. Гарт високої марки // Радянська освіта. – 4 січня 1964. – №2. – С.1.
13. Голованівський З. Заздалегідь готуватись до педпрактики // Радянська освіта. – 29 січня 1955. – №5. – С.4.
14. Грабовська Л. Слово до вузів // Радянська освіта. – 16 лютого 1957. – №7. – С.3; Гольдін Ф. Ближче до практики // Радянська освіта. – 23 березня 1957. – №12. – С.3.
15. Гетьманець М. Більше вимогливості, більше довір'я // Радянська освіта. – 26 грудня 1959. – №52. – С.4.
16. Ткаченко О. Кафедра педагогіки працює по-новому // Радянська освіта. – 23 березня 1960. – №24. – С.3.
17. Бисикало С. Хвилювання першого уроку // Радянська освіта. – 18 січня 1961. – №5. – С.2.
18. Новоминський А. Подорож чи прогулянка? // Радянська освіта. – 5 січня 1963. – №1. – С.2.
19. Кирилук І. Покликання, перевірене життям // Радянська освіта. – 16 лютого 1963. – №13. – С.2.
20. Юзвенко Л. Вантаж байдужості // Радянська освіта. – 1 червня 1963. – №43. – С.2.
21. Вовкодер Ф. Коли карикатура – халтура // Радянська освіта. – 5 жовтня 1963. – №79. – С.4.
22. Волошин М. Унікати прорахунків // Радянська освіта. – 8 лютого 1964. – №12. – С.2.

References

1. Yeromyts'kyu P. Pidhotovku studentiv-biologiv na riven' suchasnykh zavdan' // Radyans'ka osvita. – 24 kvitnya 1954. – №17. – S.4.
2. Leshchenko P. Dosvid, vartuy pidtrymky // Radyans'ka osvita. – 22 veresnya 1956. – №39. – S.3.
3. Yermak V. Vyshche riven' ideynoho vykhovannya maybutnikh uchyteliv! // Radyans'ka osvita. – 12 sichnya 1957. – №2. – S.3.
4. Martsenyuk S., Shmorhun V. Zaryad zakokhanosti // Radyans'ka osvita. – 22 travnya 1963. – №40. – S.2.
5. Burlaka T. Znayomtes': laboratoriya eksperymental'noyi dydaktyky // Radyans'ka osvita. – 9 bereznya 1963. – №19. – S.2.
6. Rudenko V. Pedpratykta i formuvannya vchytelya // Radyans'ka osvita. – 14 lystopada 1962. – №90. – S.2.

7. Ryzhlyo Ye. I znovu – pedpratykta // Radyans'ka osvita. – 25 veresnya 1963. – №76. – S.2.
8. Buhayko F. Pratykta yak vona ye // Radyans'ka osvita. – 23 sichnya 1963. – №6. – S.2.
9. Pinchuk T. Zmuzhnilist' // Radyans'ka osvita. – 19 sichnya 1963. – №5. – S.2.
10. Zayika I. Koefitsiyent viddachi // Radyans'ka osvita. – 16 hrudnya 1964. – №100. – S.2.
11. Doroshenko S. Dobroyi puti! // Radyans'ka osvita. – 24 serpnya 1963. – №67. – S.2.
12. Pinchuk T. Hart vysokoyi marki // Radyans'ka osvita. – 4 sichnya 1964. – №2. – S.1.
13. Holovanivs'kyu Z. Zazdalehid' hotuvaty's' do pedpratyky // Radyans'ka osvita. – 29 sichnya 1955. – №5. – S.4.
14. Hrabovs'ka L. Slovo do vuziv // Radyans'ka osvita. – 16 lyutoho 1957. – №7. – S.3; Hol'din F. Blyzhche do pratyky // Radyans'ka osvita. – 23 bereznya 1957. – №12. – S.3.
15. Het'manets' M. Bil'she vymohlyvosti, bil'she dovir'ya // Radyans'ka osvita. – 26 hrudnya 1959. – №52. – S.4.
16. Tkachenko O. Kafedra pedahohiky pratsuyue po-novomu // Radyans'ka osvita. – 23 bereznya 1960. – №24. – S.3.
17. Bysykalo S. Khvylyuvannya pershoho uroku // Radyans'ka osvita. – 18 sichnya 1961. – №5. – S.2.
18. Novomins'kyu A. Podorozh chy prohulyanka? // Radyans'ka osvita. – 5 sichnya 1963. – №1. – S.2.
19. Kyrylyuk I. Poklykannya, perevirene zhyttyam // Radyans'ka osvita. – 16 lyutoho 1963. – №13. – S.2.
20. Yuzvenko L. Vantazh bayduzhosti // Radyans'ka osvita. – 1 chervnya 1963. – №43. – S.2.
21. Vovkoder F. Koly karykatura – khaltura // Radyans'ka osvita. – 5 zhovtnya 1963. – №79. – S.4.
22. Voloshyn M. Unykaty prorakhunkiv // Radyans'ka osvita. – 8 lyutoho 1964. – №12. – S.2.

Lukyanenko O. V., Ph.D. in History, Senior lecturer of cultural studies sub-department in V. G. Korolenko Poltava National Pedagogical University (Ukraine, Poltava), lukyanenko.ov@gmail.com

«And it is not the teacher, god forbid...»: practice in higher educational institutions of UkrSSR during the period of the «thaw» (P. 2)

The article illustrates the changes in the organization of the pedagogical practice of students in the institutes of the UkrSSR during the period of de-Stalinization (1953–1964). Application of content analysis of the press allowed to describe the attitude of university lecturers and school teachers to the problem; to discover its real and desirable content, to compare capabilities of teachers in the organization of educational and polytechnic manufacturing practices of youth.

Keywords: everyday life, pedagogical practice, polytechnic practice, higher school, de-Stalinization.

Лукьяненко А. В., кандидат исторических наук, старший преподаватель кафедры культурологии, Полтавский национальный педагогический университет им. В. Г. Короленко (Украина, Полтава), lukyanenko.ov@gmail.com

«И что это не педагог, не дай бог...»: практика в педагогических вузах УССР времен «оттепели» (Ч. 2)

Иллюстрируются изменения в процессе организации и прохождения педагогической практики студентов педагогических вузов УССР периода десталинизации (1953–1964 гг.). Применение метода контент-анализа педагогической прессы позволило описать проблему отношения к ней преподавателей вузов и учителей школ; выявить ее реальное и желаемое содержательное наполнение, сравнить возможности педагогов в организации педагогической и политехнической производственной практики молодежи.

Ключевые слова: повседневность, педагогическая практика, политехническая практика, высшая педагогическая школа, десталинизация.
